

Sipos Balázs

Pacifizmus, militarizmus, propaganda

Kádár Judit *Az Új Idők az első világháború alatt (1914–1918)* című könyvéről

Kádár Judit recenzeálandó könyve a XX. század első fele népszerű családi hetilapja, az *Új Idők* első világháborús éveit mutatja be. A kötet műfaját (alcíme szerint) „Képes történelmi-kulturális olvasókönyv”-ként határozta meg a szerző, aki a bevezetőben szintén „olvasókönyvnek” nevezi munkáját (19. o.). Ez a meghatározás egyrészt azt jelenti, hogy az *Új Idők* egymást követő számaikat ismerjük meg 1914 elejétől 1918 végéig, tehát a rendezővel a hetilap számai jelentik (és az egykorú szerkesztői szándék), Kádár Judit pedig nem gondolt ki másikat. Másrészt azt, hogy több olyan oldalpár is van a könyvben, ahol másfél oldalnyi idézetre-illusztrációra féloldalnyi magyarázó szöveg jut – másutt viszont ez az arány pontosan fordítva alakul. Azaz valóban nem monográfiáról van szó, és nem is „olvasókönyvről”, hanem vegyes műfajú kiadványról, amelyben a szerző nem egyszerűen „csak” kiválogatta a relevánsnak gondolt szövegrészleteket és képeket (festményeket és fotókat), hanem azokat mindig kontextusba helyezte, értelmezte. Az idézeteket ráadásul tárgyszavakkal látta el. E margóra tördelt tárgyszavak szerint is lehet tehát a kötetet (ha nem is könnyen) olvasni, amennyiben nem a kronologikus rendet kívánja valaki követni. Ez pedig azt jelenti, hogy a kronologikus rendhez képest Kádár Judit „mégis” felkínál egy saját (másik) olvasási-értelmezési lehetőséget. Sajnos ő ebben a munkájában nem élt azzal a lehetőséggel, hogy a tárgyszavak által kínált vonalat is kövesse és egy utószóban vagy záró tanulmányban, tematikus szempontból közelítve összefoglalja, ezen a módon miként is értelmezhető az *Új Idők* „szövegfolyama”. A kötethez készített informatív Bevezetés ezt nem pótolja, mivel az az *Új Idők* alapításáról, a szerkesztő Herczeg Ferencről, a hetilap jellegéről és a háborús propagandáról szól.

Az *Új Idők* a századforduló dualista Magyarországa, majd a Horthy-korszak egyik legnépszerűbb hetilapja volt, népszerűsége – a hetilapok közül – megjelenése nagyobbik részében csak a Színházi Élet című filmes, színházi és sztármagazinéhoz fogható. Jellegét tekintve, mutat rá Kádár Judit, „ismeretterjesztő-szórakoztató családi lapnak”, „általános érdekű magazinnak” (12. o.) tekinthető – és pontosan ezért problémás, hogy ugyanő másutt mégis „irodalmi-kulturális” (11. o.) kiadványnak, a Nyugat „riválisának” nevezi (250. o.), és így a Nyugathoz hasonlítja, „szépirodalmi lap”-nak tartja (173. o.), vagy azt írja, hogy „szépirodalmi irányultsága ellenére a lap minden száma teret biztosított ... ismeretterjesztő írásoknak” (70. o.).

Kádár Judit elemzése során szerencsére inkább „ismeretterjesztő-szórakoztató családi lapként”, „általános érdekű magazinként” elemzi az *Új Időket*, azaz bemutatja, milyen sokféle módon és milyen sokféle társadalmi, tudományos, kulturális, irodalmi jelenséggel foglalkozott. Ezt a döntését nemcsak a szerkesztő, Herczeg Ferenc memoárjában szereplő meghatározás támasztja alá, miszerint családi lapot alapított (Herczeg 1985: 286.), hanem az *Új Idők* téma- és rovatstruktúrája is (a kettő nem minden esetben fedi egymást): ugyanis egyebek között szépirodalmi szövegekről, festményekről, szobrokról, híres emberekről, híres emberek lakásáról (stb.) közölt fényképek, híres emberekkel készített interjúk, őket bemutató riportok, lelki és divattanácsadásról szóló tudományos-ismeretterjesztő cikkek a lapban. Világnézete se egynemű volt: a jobboldali (Bata 2019: 123) címke pontatlan, mert inkább a hibriditás jellemezte (Papp & Sipos 2017: 202–216).

Úgy vélem, Kádár Judit könyvének legérdekesebb és legfontosabb megállapítása ehhez, azaz az eszmei sokszínűség kérdéséhez kapcsolódik. A lap irodalmi szövegeinek és illusztrációinak elemzése révén azt mutatja be ugyanis a szerző-összeállító, hogy az *Új Idők* már az első világháború kitörése után nem sokkal közölt pacifista szövegeket, azaz nem nevezhető kizárólagosan háborúpártinak – még ha ilyen szövegek is megjelentek benne. (Itt fontos azt a Kádár Judit által is hangsúlyozott tényt megemlíteni, hogy Herczeg unokaöccse meghalt a háborúban, ami a szerkesztő életének leginkább traumatikus eseményének tűnik – Herczeg 1993: 37–38.) Tehát az *Új Idők* ebből a szempontból is hibrid médiatermék volt, amit úgy is leírhatunk, hogy a háborúhoz való viszonyát is belső pluralizmus. (Kádár megfogal-

mazásában „ambivalencia” – 18. o.) jellemezte. Például 1915-ben egyrészt az ellenséget bizonyos esetekben barbárként ábrázolta (146. o.), aminek funkciója az indulatok fenntartása lehetett, másrészt ugyanekkor közölt háborúellenes költeményeket is (165. o.). Ennek a „következetlenségnek” nem az volt az oka, hogy időközben a háború menetében fordulat állt volna be, hiszen mindkét közlés ugyanabban az évben, egymástól időben nem nagy távolságra történt.

A kötetet olvasva olykor úgy éreztem, mintha Kádár Judit túl óvatos lenne, amikor saját eredményeit értelmezné. Legalábbis én így értelmezem az olyan megjegyzéseit, minthogy Herczeg Ferenc „képtelen volt leplezni [saját] pacifizmusát” (uo.) vagy a következő kijelentés: „Herczeg *Az arany hegedűt az Új Időkből* olyannyira hiányzó, hazafias magyar háborús regénynek szánhatta, de pacifizmusát nem sikerült ellepleznie” (181. o.). Ezt vagy úgy tudom érteni, hogy Herczeg szerkesztőként háborúpárti akart lenni, íróként viszont pacifista volt, vagy úgy, hogy íróként háborúpárti akart lenni, de nem sikerült neki – és még szerkesztőként sem tudott háborúpárti szövegeket „szerezni”. A Kádár Judit által leírt jelenséget (ha valóban erről volt szó Herczeg esetében) valójában nem tudom értelmezni. Felmerülhet ugyanakkor annak a lehetősége, hogy meg kellene különböztetni egymástól a „hazafias” és a „háborúpártit”, és nem kellene feltételezni, hogy a hazafias (vagy nacionalista) automatikusan háborúpártit is jelent. Talán segít értelmezni a jelenséget, ha Herczeget következetes nacionalistának tartjuk, ám „következetlen” militaristának.

A Kádár Judit fenti leírása és értelmezési kísérlete kapcsán általam érezni vélt ellentmondást, feszültséget a szerző „óvatosságán” kívül azzal is meg tudom magamnak magyarázni, hogy olykor némi ellentét feszül a modellszintű elgondolás és a kutatási eredmény között. Ha például úgy gondoltuk, hogy mint minden kormánypárti időszak kiadvány, így az *Új Idők* is háborúpárti volt, és azt tapasztaljuk, hogy az nem teljesen igaz, akkor az általános feltevéssel nehéz megmagyarázni a konkrét esetet, mivel ez ellentmond annak.

E kissé suta gondolatmenetet két példával szeretném alátámasztani.

Először visszatérnék Herczeg pacifizmusának kérdéséhez. Kádár Judit két módon értelmezi azt, hogy a *háború alatt* magyar szerzők populáris (szórakoztató) regényeit folytatásokban közölte az *Új Idők*: egyszer azzal, hogy a szerkesztőség érzekelte a „kimerült lakosság elégedetlenségét”, és a figyelmét kívánta így elterelni (169. o.), másszor pedig azzal, hogy a „kormánypárti laptól elfogadhatatlan pacifizmus vádját” próbálták ilyen módon elkerülni (218. o.). A két, egymással ellentétes, de egymást nem feltétlenül kizáró magyarázat egyaránt a háborús propaganda vélt/valós igényei felől közelít a kérdéshez. Szerintem azonban inkább arról lehetett szó, hogy az *Új Idők* piaci alapon működött, és ennek megfelelően közölt *mindig, azaz békeidőben és a háború alatt is* rendszeresen a „magaskultúra” és a „tömegkultúra” közé pozícionálható, szórakoztató műveket. A háborús időszakból hivatkozott magyar szerzőkre is igaz, amit Kádár Judit a hetilapban békeidőben megjelentett külföldi szerzőkről írt: „...többnyire professzionális, de másodvonalbeli” szerzők voltak (13. o.).

Vagy egy másik példa: Kádár Judit konstatálja, hogy a világháború kitörése után elterjed a francia- és angolellelenség Magyarországon (ezt Vörös Boldizsár [2010] tanulmánya mutatja be legjobban, amelyre azonban Kádár nem hivatkozik). Könyvében egy helyütt pedig ezt írja:

„Ekkor [1917-ben] jöhetett divatba a többek közt gróf Károlyi Mihályné, Andrásy Katinka grófnő aranyhímzéses bíborbársony ruháját készítő titokzatos Madame Sidi műhelye is, amelynek már neve is mutatja, hogy az előző három év francia divat ellen irányított propagandája az arisztokráciára nem hatott, és talán nem is nekik szólt” (215. o.).

De a könyvben közölt eredeti felvétel képaláírása szerint (is) a készített bársonymente kurucos szabású, azaz nem a francia divatot követi. Ráadásul Madame Sidi (más forrásokban a Szidi névalak fordul elő) szalonja már a világháború előtt is a Kristóf tér 6. alatt működött, a tulajdonos pedig valójában Schwarcz Szidi (Szidónia) női szabó. Az érdekes ebben csupán az, hogy Schwarcz Szidi megtartotta a franciás márkanévét – de nincs szó az arisztokráciára „szemforgató” magatartásáról, a propaganda álságos mivoltáról. Ebben az esetben is azt vélem látni, hogy a szerző általában gondol valamit a társadalmi viszonyokról és a propagandáról, és a konkrét esetet ebből kiindulva próbálja magyarázni, viszont nem vizsgálja meg: vajon tényleg arról van-e szó, amit látni vél, és amit értelmezni szándékozik.

A magyarázatokkal kapcsolatos ilyesféle kérdések a kötet nagyobb részét, megállapításainak többségét és a munka egésze megítélését nem érintik. Kádár Judit új könyve ugyanis fontos és tanulságos munka. Egyrészt a középosztály első világháború alatti életének egy médiavállalathoz kötődő, de sok szempontú ábrázolásmódját tárgyalja, amely

tárgyalás egyebek között kiterjed a „teljesen hétköznapira”, az ízlésvilágra és a politikai beállítódásra is. Másrészt alaposan feltárja egy fontos hetilap működését, a militarizmushoz, a pacifizmushoz és a nacionalizmushoz való összetett viszonyát. (Kádár Judit *Az Új Idők az első világháború alatt (1914–1918): képes történelmi-kulturális olvasókönyv*, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2018, 320 oldal, 3990 forint.)

Irodalom

Bata Tímea (2019): „Falusi képeskönyv” – népies témájú fotográfiák az Új Időkben. *Korall*, 73. sz. 112–144. o.

Herczeg Ferenc (1985): *Herczeg Ferenc emlékezései*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó.

Herczeg Ferenc (1993): *Herczeg Ferenc emlékezései: Hűvösvölgy*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó.

Papp Barbara & Sipos Balázs (2017): *Modern, diplomás nő a Horthy-korban*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Vörös Boldizsár (2010): Nemzeti Park, Vilmos Császár út és a Hősök Söre: Háborús névadások Budapesten 1914–1918 között. *Médiakutató*, X. évf. 1. sz. 116–121. o.

Sipos Balázs médiatörténész, habilitált egyetemi docens az ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Tanszékén. Legutóbbi könyvei: *Média és demokrácia Magyarországon* (2010), *Modern, diplomás nő a Horthy-korban* (2017, Papp Barbarával) *Women and Politics: Nationality and Femininity in interwar Hungary* (2019). Legutóbbi szerkesztett kötete: *A női kommunikáció kultúrtörténete* (2019, Krász Lillával). Legutóbbi írása a *Médiakutató*-ban: „Bevezetés az internetes kommunikációba. Szűts Zoltán *Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei* című könyvéről (2019. nyár).